

Cent anys del tractat de pau de Versalles

Frederic Ribas

Stefan Zweig considerà el tractat de pau de Versalles del 1919 com un dels “moments estel·lars de la humanitat”. El presentà amb altres moments culminants que han marcat el rumb de la història com a punts clau d’inflexió del devenir de la humanitat.

“El 1919, París era la capital del món. La Conferència de Pau era l’afer més important del moment i els seus participants, les persones més poderoses del planeta. [...] París fou el govern del món, el seu tribunal d’apel·lació i el seu parlament. [...] El món mai no ha vist res de semblant ni tornarà a veure-ho” (Margaret MacMillan).

Després de sis mesos de negociacions, el tractat de pau fou signat, el 28 de juny de 1919, al Saló dels Miralls del Palau de Versalles, com a culminació de l’Armistici de Compiègne (la Picardia), acordat amb Alemanya, l’11 de novembre de 1918. Pretenia la reconstrucció d’Europa després de la Primera Guerra Mundial (coneguda inicialment com la Gran Guerra). Els aliats acordaren el repartiment de les colònies alemanyes, la pèrdua de territoris de l’imperi

Otomà, cessions territorials que suposaren la reorganització política d'Europa i la desmilitarització dels països centrals i el pagament de reparacions de guerra. Van prevaldre les exigències dels vencedors, especialment de França.

LES EXIGÈNCIES DELS VENCEDORS

El tractat de pau partia dels famosos *Catorze punts* del president nord-americà Thomas Woodrow Wilson, basats en el principi de la seguretat col·lectiva, que comportà la creació de la Societat de Nacions, a Ginebra, el principal objectiu de la qual era la cooperació internacional i el sosteniment de la pau mitjançant el desarmament. També va ser concebuda com una instància d'arbitratge de conflictes internacionals, per evitar noves guerres.

En les negociacions del tractat, destacaren el primer ministre britànic, David Lloyd George; el primer ministre francès, Georges Clemenceau; el president dels Estats Units, Wilson, i Vittorio Orlando, primer ministre d'Itàlia. Clemenceau volia un tracte dur amb els vençuts, ja que, durant la Gran Guerra, França havia patit unes pèrdues humanes estimades en 1.240.000 militars i 40.000 civils. Una gran part de la guerra havia tingut lloc en territori francès, amb danys molt importants en edificis històrics i infraestructures.

Els representants de la República de Weimar foren obligats a signar el tractat sota l'amenaça d'una represa del conflicte. El mariscal Foch, comandant en cap dels exèrcits aliats, es negà a negociar res. Fou ratificat per la Societat de Nacions el 10 de gener de 1920. A Alemanya, generà un fort moviment contrari, i es considera un dels factors que acabà duent la República de Weimar al col·lapse i a l'ascens al poder d'Adolf Hitler, el 1933.

“Le boche paiera” (el ‘cap quadrat’ pagarà). Clemenceau volia que els alemanys paguessin les reparacions de 750.000 cases i 23.000 fàbriques destruïdes durant la guerra. Per prevenir la recuperació alemanya d'Alsàcia i la Lorena, França reclamà la desmilitaritza-

ció de Renània, on haurien de patrullar tropes aliades; seria la seva zona de seguretat, i exigí una reducció dràstica del nombre de soldats de l'exèrcit alemany i, com a part de les reparacions, obtenir el control de moltes fàbriques alemanyes. Alsàcia i la Lorena foren conquerides per França a principis del segle XVIII. La població era majoritàriament alemanya i per això el 1871 foren annexionades per Bismarck. França i el Regne Unit, per conservar llurs imperis colonials, volgueren imposar bloqueigs marítims a Alemanya per controlar-ne el comerç exterior.

El president Wilson, a més de voler construir les relacions internacionals sobre una base de comprensió i concòrdia, defensava el principi d'autodeterminació que propicià les reivindicacions nacionalistes en antigues nacions que havien estat sotmeses especialment pels imperis Austrohongarès o Otomà. A l'empara d'aquest principi, es crearen nous estats. També es van haver de dur a terme canvis de fronteres per agrupar minories nacionals dins del seu propi estat.

DUES VISIONS

Al president nord-americà no li interessava gaire una pau temporal, sinó crear una futura unitat de les nacions, la pau universal. Clemenceau i Lloyd George, amb experiència tàctica i pràctica, preferien determinar la fixació de les fronteres, el pagament de les indemnitzacions de guerra i les reparacions, tornar els homes encara armats a casa, estabilitzar les monedes, reactivar el comerç i les comunicacions. Primer, establir la pau amb Alemanya i després ja vindria la tesi de Wilson. Amb la invasió de Bèlgica, Alemanya havia violat el dret internacional i era considerada culpable.

Una visió es fonamentava en la pau immediata i estricta, segons el vell model, que havia de posar fi a la guerra amb l'Alemanya vençuda, que s'havia rendit. L'altra era la pau del futur, de Wilson, que havia d'evitar la guerra per sempre amb la fundació de la Societat de Nacions. França volia venjança; el Regne Unit, una Alemanya

relativament forta per fer de contrapès als francesos a l'Europa continental, i el president Wilson, la creació d'una pau duradora.

Els generals i mariscals vencedors exigien el rearmament, noves fronteres i garanties estatals, en lloc de la solució de desarmament supranacional. També pressionaven les empreses bèl·liques i els intermediaris que volien guanyar diners amb les reparacions de guerra. Els diplomàtics, empesos pels governs, lluitaven per ampliar llurs estats. Regions senceres no sabien a quin estat pertanyien ni a quin pertanyerien. Però Wilson no volia recular. Sobretot, no volia concedir el Saar a França, ni, de retruc, Fiume als italians o acceptar el desmembrament de Turquia, perquè creia que seria un mal exemple per a la resta de pretensions.

El resultat fou un compromís que no va satisfer ningú. Amb Alemanya no s'arribà ni a la reconciliació ni a la destrucció, la qual cosa resultà perjudicial per a l'estabilitat internacional. Potser se salvà la pau del moment, però no la pau reconciliadora i duradora; l'única pau salvadora es va perdre, es dissipà. El noruec Fridtjof Nansen, alt comissionat per als refugiats de la Societat de Nacions, per facilitar la mobilitat d'aquells que resultaren apàtrides, creà un certificat conegut com a *passaport Nansen*.

LA QÜESTIÓ ALEMANYA

El punt més important era l'ocupació francesa de l'esquerra del Rin. Els francesos aportaren arguments històrics, econòmics i estratègics per quedar-se el Saar. Els americans i els anglesos no volien una nova reivindicació nacionalista. S'arribà a una solució de compromís: el Govern de França no n'obtindria la propietat definitiva, però sí un usdefruit durant quinze anys. Quant a Àustria, desmembrat l'imperi, es plantejà si podria unir-se a Alemanya. A Viena, el partit socialista donava suport a aquesta pretensió; americans i anglesos l'acceptaren en principi. Els governs francès i italià s'hi oposaren. El tractat de Versalles ho prohibí. Vint anys després, Hitler ho conculcà. Hi hagué

altres traspassos territorials: Eupen i Malmédy foren cedits a Bèlgica; la regió de Soldau, a la Prússia Oriental, a Polònia. I la ciutat de Danzig (actualment Gdansk) fou declarada ciutat lliure sota control de la Societat de Nacions i parcialment sota autoritat polonesa.

Els EUA no ratificaren el tractat de Versalles, car, després de les eleccions del 1918, els republicans aconseguiren la majoria al Senat, des d'on van bloquejar la signatura dues vegades. Alguns defensaven el tradicional aïllacionisme americà (la doctrina Monroe) i s'oposaven a la Societat de Nacions, i d'altres blasmaven les excessives reparacions de guerra imposades a Alemanya. Els EUA no s'adheriren mai a la Societat de Nacions i signaren un tractat per separat amb Alemanya: el tractat de Berlín del 1921, que confirmà els deutes de reparacions de guerra i altres clàusules del tractat de Versalles. La Rússia soviètica tampoc no participà en la Societat de Nacions. No fou el començament d'un període de pau, sinó la fi d'una guerra, amb actituds de desconfiança, revenja i acusacions.

CLÀUSULES ECONÒMIQUES

En l'article 231 del tractat, conegut com la "Clàusula de culpabilitat de guerra", s'indicava que Alemanya era la responsable directa de tots els danys i les pèrdues ocasionats als aliats per la contesa. Els costos de reparació i les indemnitzacions de guerra es calcularen en 220 mil milions de marcs or, quantitat que provocà la protesta d'economistes, com l'anglès John Maynard Keynes, i dels EUA per desenraonada. Una comissió especial determinà, el 27 d'abril de 1921, la quantitat definitiva i la forma de pagament. Es rebaixà a 132 mil milions de marcs or, i encara semblà astronòmica a molts observadors alemanys. Els terminis imposats havien d'arribar fins a la dècada de 1960.

El tractat de Versalles afeblí l'economia alemanya i la va fer vulnerable pels efectes de la Gran Depressió iniciada al final del 1929. Els problemes econòmics ocasionats pels pagaments i el ressentiment alemany per la seva imposició sovint es mencionen com les

causes del fracàs de la República de Weimar, l'ascens d'Adolf Hitler i l'esclat de la Segona Guerra Mundial. Les reparacions de guerra fracassaren en els seus propòsits punitius. Alemanya deixà de pagar molts dels seus préstecs a l'estranger, i així no completà el pagament de les indemnitzacions.

CONDICIONS MILITARS

Les dures condicions imposades a Alemanya en qüestions militars derivaven de l'esperit de venjança francès nascut després de la derrota a la Guerra Francoprussiana, el 1871. El gran nombre de víctimes i els greus danys econòmics que havien tingut lloc en territori francès generaren el temor d'una nova agressió alemanya i n'accentuaren el revengisme. L'exèrcit alemany va ser reduït a 100.000 homes, sense tancs ni artilleria pesant. No hi havia d'haver servei militar obligatori ni tampoc un Estat Major alemany. S'ordenà el lliurament de la flota de guerra alemanya, però els mateixos mariners preferiren enfonsar-la. La marina va ser reduïda a 15.000 homes sense submarins i amb només sis vaixells de guerra, sis creuers i dotze destructors. Es prohibí tenir aviació de guerra pròpia.

CANVIS TERRITORIALS

Sorgiren antigues minories nacionals i aparegueren nous estats. Quatre imperis s'havien esvaït: el dels tsars es transformà en l'URSS, l'imperi Otomà es reduí a Turquia, l'imperi Austrohongarès es desmantellà i va donar pas al naixement de les minúscules Àustria i Hongria, a Txecoslovàquia i Iugoslàvia independents, i es van crear els Estats Bàltics. Hom reduí territorialment el Reich alemany, fou desmilitaritzat, amb les colònies confiscades i supervisat pels guanyadors.

La resurrecció de la nacionalitat polonesa plantejà problemes continus en el disseny de les seves fronteres. L'accés al mar s'acon-

seguí amb el passadís de Danzig, però amb una dificultat nova per a Alemanya: l'aïllament de Prússia Oriental. Al darrere s'amagaven interessos econòmics, el control del ferrocarril o d'una conca minera.

A l'Adriàtic es concediren a Itàlia parts de la regió d'Ístria, Trieste i Dalmàcia, amb població italiana, i la vall de Tirol del Sud, on vivien 200.000 habitants de parla alemanya. Però el Govern italià també reivindicà la ciutat de Fiume (Rijeka) i l'ocupà mitjançant una expedició del nacionalista Gabriele d'Annunzio, que fou obligat a retirar-se. Tot plegat generà un profund rebuig a Alemanya. A Itàlia van tenir la sensació de ser el parent pobre. França aconseguí totes les concessions territorials. La por a una revenja d'Alemanya era ben viva.

LES NACIONS SENSE ESTAT I L'AUTODETERMINACIÓ

En finalitzar la guerra, només a Europa, trenta milions de persones quedaren en estats on eren una minoria ètnica, objecte de suspicàcies i cobdícies. L'opció potser era que la majoria tolerés la minoria, però la tolerància era una virtut que escassejava en molts països.

En el dret d'autodeterminació, les nacions sense estat veieren que se'ls obria una gran oportunitat. El nacionalisme català no en fou una excepció. Va tenir l'esperança que els aliats imposarien a Espanya un referèndum d'autodeterminació. L'ambient era optimista. S'homenatjà la victòria aliada amb manifestacions, banquetes i noms de carrers. La mobilització venia, però, de lluny. Nombrosos voluntaris catalans havien participat a favor dels aliats, enrolats preferentment en la Legió Estrangera francesa. Militants catalanistes demanaren ajuda a Wilson i Francesc Macià sol·licità que Catalunya tingués representació pròpia a la Conferència de Pau.

Però l'autodeterminació només s'imposà als imperis vençuts. Així, Clemenceau ho garantí al comte de Romanones. Àustria-Hongria desaparegué i deixà un gran buit al centre d'Europa. Nacions tan antigues com Polònia, Lituània, Estònia i Lituània sortiren

de la història per tornar a la vida. Noves nacions, com Iugoslàvia i Txecoslovàquia, s'esforçaven per néixer.

UN BALANÇ DECEBEDOR

L'absència dels EUA i de Rússia debilità la Societat de Nacions. Les clàusules del tractat, teòricament, perduraren fins a l'esclat de la Segona Guerra Mundial, però foren gradualment desmuntades: primer les econòmiques i les polítiques referents a Alemanya, després les territorials. Estaven mancades de qualsevol mena d'esperit de col·laboració amb els vençuts. Cap govern alemany no podia acceptar aquella pau excessivament unilateral i costosa.

Lloyd George també ho denuncià. Amb altres arguments, John Maynard Keynes, a *Les conseqüències econòmiques de la pau* (1920), havia pronosticat que l'empobriment d'Alemanya i el seu enfonsament serien el pròleg de l'empobriment d'Europa. Malgrat l'obsessió del tractat pels estats tap, els polítics francesos denunciaren la balcanització de l'Europa del Danubi, que podria provocar la desarticulació de l'antic imperi Austrohongarès, en una futura política expansionista d'Alemanya, cosa que Hitler s'encarregà de demostrar als anys trenta.

Keynes es referí al tractat de Versalles com “la pau cartaginesa” (É. Mantoux, *The Carthaginian Peace or the Economic Consequences of Mr. Keynes*). I la derrotada alemanya era el “delenda est Carthago” (“Cartago ha de ser destruïda”). Hi veia una manca greu de saviesa política, un intent equivocat de destrucció en nom del revengisme francès, en comptes de seguir els principis més justos per a una pau duradora que Alemanya havia acceptat a l'armistici. Considerava que les reparacions exigides estaven molt per sobre de les possibilitats alemanyes, i que produirien una inestabilitat incontrolable. No hi veia res per estabilitzar els nous estats d'Europa, ni per promoure cap mena de pacte de solidaritat econòmica entre els mateixos aliats, ni per restaurar les finances de França i Itàlia. Cap interès per a la

rehabilitació econòmica d'una Europa famolenta que es desintegrava. La reparació era la principal preocupació en el camp econòmic.

INTERPRETACIONS DISCORDANTS

S'ha qüestionat que el tractat de Versalles provoqués la fi de la República de Weimar i s'ha dit que ho fou la Gran Depressió de la dècada de 1930. El tractat no fou la “causa principal” del nacionalsocialisme i l'economia alemanya va estar “només una mica influenciada per l'impacte de les reparacions” (Richard J. Evans).

El Reich de Bismarck es mantingué com una unitat política en comptes de ser trencat. Alemanya escapà en gran mesura d'una ocupació militar (en contrast amb el desenllaç de la Segona Guerra Mundial). En tan sols vint-i-un anys després del tractat de Pau, Alemanya havia conquerit més terres de les que tenia el 1914. El tractat no resultà aclaparador per als alemanys (Gerhard Weinberg).

Eric Hobsbawm, a *Historia del siglo XX* (1994), afirmà que el principi d'autodeterminació adoptat pel tractat era una estratègia contra l'esquerra. Anava destinada a jugar la carta nacionalista per domar la febre revolucionària que recorria tot Europa arran de la Revolució d'Octubre del 1917 i del final de la guerra.

La historiadora Margaret MacMillan, besneta de Lloyd Georges, al seu llibre *París 1919: Seis meses que cambiaron el mundo* (2005), veu en la manca del record d'una guerra —feia més de cent anys del Congrés de Viena (1815)—, l'actuació frívola dels líders imbuïts per l'alegre i confiada *Belle Époque*, el rearmament i el fracàs de l'internacionalisme socialista, els factors que engegaren la guerra: “Si s'haguessin unit tots els obrers d'Europa no hi hauria hagut guerra, però el nacionalisme demostrà ser una força més gran.” Desmunta l'opinió que “les severes condicions del tractat de Versalles portessin a una segona guerra. [...] Hitler no va fer la guerra a causa del tractat. Si bé la seva existència li va venir com ploguda del cel per a la seva propaganda, encara que Alemanya hagués conservat les

antigues fronteres, se li haguessin autoritzat les forces armades que volia i se li hagués permès la unió amb Àustria, Hitler hauria volgut més, sobretot la conquesta de l'URSS”.

L'ESTRATAGEMA ALEMANY

Amb la derrota dels imperis centrals i el caos que augmentava per les interferències del moviment revolucionari bolxevic rus, els aliats imposaren severes contribucions als vençuts. Com a reacció, els alemanys se les enginyaren per escamotejar els seus béns de la cobdícia del vencedor insaciable.

La devaluació del marc enganyà molta gent. Se n'arribaren a comprar ingents quantitats amb l'esperança il·lusòria que es recuperaria en algun moment. Amb aquesta maniobra, els governs alemanys, a canvi de res, aconseguiren gran quantitat de moneda forta i, a la vegada, esquivar les confiscacions. El Banc de Barcelona va fer fallida.

Una observació a l'obra de Keynes sobre les conseqüències econòmiques del tractat de Versalles feia una interpretació maximalista sobre el contingut, potser amb l'objectiu d'il·lustrar i destacar-ne l'argument essencial. Aquest fet motivà que els interessos industrials i comercials alemanys fora d'Europa es mobilitzessin de sobte per evitar que les seves empreses fossin expropiades pels vencedors.

D'entre les empreses alemanyes situades a l'estranger, Keynes cità expressament la Deutsche Überseeische Elektrizität Gesellschaft (Companyia Alemanya Transatlàntica d'Electricitat), més coneguda per l'acrònim DUEG, que era propietària, des de la seva fundació el gener del 1898, de la companyia d'electricitat de Buenos Aires.

EL CAS DE LA CHADE

Walter Rathenau, un destacat empresari i polític alemany (fill del fundador de la DUEG, ministre de la República de Weimar, jueu

assassinat pels nazis) informà l'economista Miquel Vidal i Guardiola (home de confiança de Francesc Cambó) que “els alemanys volien vendre els interessos que tenien a l'Argentina i en altres llocs del Con Sud (Uruguai i Xile), abans que aquests entressin al compte de reparacions de la guerra”.

La DUEG, encapçalada per Rathenau, volia constituir de pressa una nova societat aportant els seus actius a l'Amèrica Llatina i domiciliant-la en algun dels països que havien romàs neutrals. La selecció quedà centrada en tres candidats: Holanda, Suïssa i Espanya.

La relació professional de Cambó amb el també jueu Dannie Heineman, director de la transnacional belga SOFINA (Société Financière de Transport et d'Entreprises, un dels principals accionistes de la DUEG), home clau de la Barcelona Traction, CHADE, AEG, enllaç amb la General Electric... propicià que Espanya fos la triada. Reunia, a més de la neutralitat durant la Primera Guerra Mundial, la solidesa de la pesseta, moneda relativament lliure de fluctuacions, i, sobretot, els lligams amb l'Amèrica Llatina.

La Compañía Hispano-Americana de Electricidad, CHADE, es constituí el 1920 amb un capital de 120 milions de pessetes, del qual la meitat corresponia a accions lliurades a canvi de les antigues accions de la DUEG alemanya i l'altra meitat va ser subscripta pels socis espanyols encapçalats per Cambó. Durant els anys trenta, la CHADE i el seu *holding* constituïren un gran sistema de producció i distribució d'energia, centrat en el gran Buenos Aires (quatre milions d'habitants). Buenos Aires era la gran ciutat d'Amèrica del Sud, una urbs amb una gran expansió que no patí la crisi del 1929.

Aquesta operació situà Cambó en el primer pla de les finances internacionals. Li permeté desenvolupar diverses activitats culturals i filantròpiques, com la formació d'un importantíssim fons d'art fet pensant en un museu per a Barcelona i la publicació de la “Col·lecció Bernat Metge” d'autors clàssics grecollatins, seguint el model de les més prestigioses col·leccions de clàssics del món.

Francesc Cambó no fou un cas aïllat a l'Europa del seu temps. La preocupació per la direcció política sota formes pretesament més

racionals o modernes, en el context turbulent del xoc del liberalisme i del conservadorisme amb les naixents dictadures europees, l'inscriuen dins una generació irrepetible d'europeus i americans tocats per un esperit dinàmic i innovador. Esdevingué un home de negocis molt modern i l'espanyol amb més contactes, interessos i relacions a l'estranger.

CONCLUSIONS

Amb la signatura del tractat de Versalles, el Govern *mundial* de París es dissolgué. Els hotels tornaren a obrir per a la clientela habitual quan els eixams de periodistes i delegats marxaren. Les prostitutes es queixaren d'una disminució de la seva...

Els negociadors es van limitar a ajornar alguns dels grans problemes que existien en iniciar la Conferència. Potser s'havia aconseguit contenir el bolxevisme rus, però la "guerra" més llarga entre l'Oest capitalista i l'Est comunista no havia fet més que començar. La qüestió alemanya no s'havia resolt, seguiria pertorbant Europa. La victòria aliada no havia estat prou decisiva.

El món avui, sobretot a Europa, té alguns paral·lelismes amb aquell *món d'ahir*: el rearmament torna a ser preocupant, l'euro d'avui podria ser el patró or "sòlid" que acabà desapareixent i també hi ha l'onada de patriotisme i populisme excloents en una societat que es creia fermament ancorada en les excel·lències democràtiques. Escandinàvia sorprèn en registrar un auge populista exacerbada. Semblava un bastió de la democràcia, on durant lustres hom presumia d'estabilitat governamental i polítiques humanitàries.

Potser ens salvarà el record encara viu de l'amenaça apocalíptica de les armes nuclears durant la Guerra Freda. Esperem que la saviesa popular tingui raó i que *la por guardi la vinya*.